

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

LACZLAVIK GYÖRGY

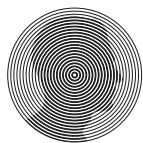
Kettős pecsét alatt
Várday Pál

esztergomi érsek, királyi helytartó
(1483–1549)

Laczlavik György

Kettős pecsét alatt

Várday Pál
esztergomi érsek, királyi helytartó
(1483–1549)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Fedeles Tamás
Gőzsy Zoltán
Varga Szabolcs
Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

Laczlavik György

Kettős pecsét alatt

Várday Pál

esztergomi érsek, királyi helytartó

(1483–1549)

Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat

Pécs – Budapest, 2014

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában 2014-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978 6156 027 71 9

A kéziratot lektorálta
és a kötetet szerkesztette:

Varga Szabolcs

A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla készítette

A borítón I. Ferdinánd király kettős pecsétjének előlapja látható

© Laczlavik György
© Magyar Történelmi Társulat
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Bevezetés	7
Várday Pál és családja a 16. század elején	11
A kincstartó	18
A királyi udvar	18
Az alkincstartó	21
A kincstartó	25
A püspök	31
A veszprémi püspök (1520–1524)	31
Az egri püspök (1524–1526)	35
Mohács és következményei	38
<i>Távolmaradás a mohácsi csatából</i>	38
<i>Az egri püspök védelemi intézkedései</i>	42
Az esztergomi érsek	45
Az érsekség megszerzése és megtartása	45
<i>Várday Pál két esztergomi érseki kinevezése</i>	45
<i>Az 1529. évi török hadjárat és következményei</i>	50
<i>Két király között</i>	52
<i>A Habsburg adminisztrációban</i>	58
Várday főpapi tevékenysége	61
<i>Az egyházi rend felvétele</i>	61
<i>A hitújítás kérdése</i>	63
<i>Egyházkormányzat</i>	67
<i>Az érsek és káptalanja</i>	70
<i>Várday és a bíborosi kinevezés</i>	72
A királyi helytartó	74
A kormánytanács élén	74
Törvénykezés a kúriában	83
Az ország védelmében	89

Várday Pál udvartartása és klientúrája	101
Az esztergomi érsekség jövedelmei	101
Rezidenciák	106
Az esztergomi érsek várai	108
Udvartartás	115
Összegzés	124
Jegyzetek	133
Táblázatok, képek és térképek jegyzéke	136
Források és irodalom	139
Névmutató	152

Bevezetés

A mohácsi csata utáni évtizedekben számos különös politikai pályafutásnak lehetünk tanúi. Több országos karrier indult el az ismeretlen köznemesi társadalomból, sokan kerültek országos tisztségbe, és közülük jónéhányan a Magyar Királyság meghatározó politikai szereplőjévé váltak. Hiába azonban az e korról szóló könyvtárnyi szakirodalom, alig tudunk valamit az új elit tagjairól. Nem kivétel ez alól Várday Pál esztergomi érsek (1526–1549), királyi helytartó (1542–1549) sem, akivel szintén mostohán bánt a magyar történetírás. Életről eddig nem készült összefoglalás, sokszor még az alapvető életrajzi adatai is pontatlanok vagy hiányosak és több helyen ellentmondanak egymásnak. Ez azért is meglepő, mert betöltött tisztségei okán joggal lett volna elvárható a személye iránt tanúsított fokozottabb történelmi érdeklődés. Várday Pál ugyanis hosszú és tartalmas pályafutása során feljutott mind a világi, mind az egyházi hierarchia magyarországi csúcsára, halálával az esztergomi érsek és a királyi helytartó, azaz a Magyar Királyság legfontosabb világi és egyházi méltósága távozott a magyar politikai közéletből. Ennek ellenére máig számtalan homályos pont található az életrajzában. Származásáról több elképzelés látott napvilágot, halálával kapcsolatban pedig azt sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy hol temették el, síremléke ugyanis nem került elő sem Pozsonyban, sem Nagyszombatban.

Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a későbbi esztergomi érsek az arisztokrácia közé tartozó kisvárdai Várday család tagja volt. Az érsek és a család fennmaradt címerábrázolásai azonban ennek újragondolására készítették a kutatókat. Várday oroszlános címere – dupla farkú, koronás, jobbra forduló ágaskodó oroszlán, amely a jobb mancsában koronát, a balban pedig három szál rózsát tart – teljesen különbözik a kisvárdai Várday család címerétől, amelyen

*A somogy megyei Várday család
címere*

egy kígyó vagy sárkány körítette ágasfa látható. Ebből kiindulva Solymosi László az 1970-es években megállapította, hogy a későbbi esztergomi érsek és királyi helytartó nem a Szabolcs megyei előkelő kisvárdai, hanem a kevésbé jelentős Somogy megyei Várday családból származott.¹

Hogy minek köszönhette ezt a csodálatos, habár nem teljesen példa nélkül álló karriert? Várday sikerének sok összetevője van. A tanulmányai alatt

elsajátított humanista műveltsége, valamint a munkája során megszerzett pénzügyigazgatási szakértelme olyan pozíciók megszerzését tették számára lehetővé, amelyek segítségével gazdasági kapcsolatokat és kiterjedt familiáris hálózatot építhetett ki. Kincstartói kapcsolatrendszerét azután nem kis ravaszsággal – néha gátlástalansággal – politikai előnyökre, sőt befolyásos egyházi tisztségekre váltotta. Ezzel természetesen nem kívánunk ítéletet mondani felette, hiszen a korban egyáltalán nem számított különlegesnek az ő habitusa, mindezeket a legtöbb kortársáról is megállapíthattuk volna.

A kutatás során számos érdekességre bukkantunk, és nem egy alkalommal komoly nehézségekkel szembesültünk. Várday után ugyanis nem maradtak fenn elbeszélések, építészeti emlékek, és családja sem emelkedett az arisztokrácia soraiba. Emléke mintha kitörlődött volna a későbbi évszázadok történetírásából. Mi ennek az oka? Hogyan lehetséges, hogy az ilyen sokáig jelentős pozícióban lévő politikusról mélyen hallgatnak a források? Miért nem tudunk róla többet? Ebben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a Várdayoknak nem sikerült a társadalmi felemelkedés, és így nem alakulhatott ki a család tisztelete és kultusza, amely fenntartotta volna az emlékezetét. Háttérbe szorulása miatt a későbbi korok érdeklődését sem keltette fel, a család levéltára szétszóródott, és ez mindmáig akadályként tornyosul a kutatók előtt. Emiatt személyiségének megraj-

zolása szinte lehetetlenné vált, és inkább a hivatalnok álarca mögé férközve nyílt esély az életrajz elkészítésére.

Pályafutása során Várday volt kincstartó, püspök, érsek és helytartó. Munkásságát és személyét e hivatalain keresztül ismerhetjük meg igazán. A biográfia célja, hogy bemutassa Várday személyiségét, cselekedeteinek mozgatórugóit, árnyalja a pozíciói közül legfontosabbnak tartott helytartói működését, és feltérképezze azt a mozgásteret, amelyben a kor politikai hatalmasságaként tevékenykedett. A könyv lapjain cáfolni szeretném azt a képet, amely helytartói működéséről – áttételesen pedig Várday személyéről – a 20. század elején kialakult: „a helytartóság Thurzó alatt csupa erő, csupa méltóság, tilalomfa a törvénytelenések ellen, Várday alatt gyöngeség, erőtlenség, meghunyászkodás”. A református Rugonfalvi Kiss Istvánnak a katolikus főpapokról általában amúgy is negatív véleménye volt, így nem véletlen, hogy szerinte a „püspökhelytartók csupa erőtlen, engedelmisségben felnőtt, erélytelen, fáradt öreg emberek” voltak.² Ez a kijelentés azonban – az újabb kutatási eredmények ismeretében – sem Várday Pál, sem Oláh Miklós, sem pedig Verancsics Antal esetében nem állja meg a helyét.

Várday 1512-ben már bizonyíthatóan alkincstartó, és így a királyi udvar tagja volt. Karrierje ettől kezdve jól dokumentált, ifjúkoráról azonban sajnos szinte semmit sem tudunk. Nem ismerjük például azt sem, hogy tanulmányait hol, mely iskolákban végezhetette. Iskolázottságára, műveltségére csak néhány szórványadat világít rá. 1508-ban és 1514-ben *litteratus*ként bukkan fel a forrásokban.³ Utóbbi esztendőben az országgyűlés egyetlen egyháziként delegálta abba a bizottságba, amelyet Werbőczy István *Hármaskönyv* című joggyűjteményének megvizsgálására választottak. Várdayt kívül – többek között – az alnádor, a nádori ítélmester és a személynöki ítélmesterek, vagyis az ország első számú jogászaik voltak a bizottság tagjai. Várday közöttük való szereplése azt bizonyítja, hogy jól értett a hazai szokásjoghoz, és volt tekintélye a köznemesség előtt is.

Nehéz kérdés, hogy hol szerezte Várday a fenti forrásokból megállapítható tudását. A 14. századi kezdetek után a 15. század második felében már tömegesen képeztek sokoldalú írástudókat, vagyis *litteratus*okat szerte az országban a székes- vagy társaskáptalanokban, illetve a színvonalasabb városi iskolákban. Kubinyi András vé-

leménye szerint⁴ a deák (*litteratus*) szó olyan személyt jelentett, aki tudott oklevelet fogalmazni. A fent említett iskolákban tanították – a klerikusok mellett – ezt a „világi értelmiséget”, akik olyan alapműveltség birtokába jutottak, amelyet továbbfejlesztve egy külföldi tanulmányút során akár egyetemi fokozatot is szerezhettek. Valószínűleg Várday Pál is hasonló nevelést kapott valamelyik Somogy megyei városi iskolában – Kálmáncsán, Marcaliban vagy Somogyvárott –, esetleg a nem túl távoli pécsi székes-, illetve a vasvári társaskáptalan oktatási intézményében.

Várday fantasztikus karrierjének hátterét tehát nem az egyetemi tanulmányaiban és a családi kapcsolataiban kell keresnünk. Utóbbiak ugyanis szintén nem tudták hathatósan támogatni pályája során. Marad tehát a talány, hogy az egyéni ambíciókon és rátermettségen túl mi segítette Várdayt a céljai elérésében. Ki támogatta, kiből bízott, és milyen viszonyban volt kortársaival – mind egy-egy izgalmas kérdés, amelyre a könyv lapjain igyekszünk válaszokat adni.